

AFG'ONISTONDAGI PASHTUNLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING MINTAQAVIY XAVFSIZLIKKA TA`SIRI: SABAB VA OQIBATLARI

Baxtiyorjon G'aniboyev

TDSHU ning SHST fakulteti 2 kurs talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda Afg'oniston diyorida ro'y berayotgan eng muhim siyosiy jarayonlardan biri bu mamlakatning katta qismini pashtunlashtirish siyosati bo'lmoqda barchaga ayonki pashtunlar asosan Afg'onistonning janubiy, janub-g'arbiy hududlarida, bundan tashqari Eron, Pokiston, qisman Hindiston hududlarida yashab kelishmoqda. Ayni damda Tolibon hukumati mamlakatdagi boshqa millat va elatlarni o'zining mafkuraviy yo'lida pashtunlashtirmoqchi. Bugungi globallashuv zamonida men aynan shu mavzuga o'z fikrlarim bilan ushbu esseyini yozishni maqsad qildim.

Afg'oniston polietnik (ko'p elatli) mamlakat bo'lib, bir necha asrlardan beri u yerda turli-xil etnik guruhlar istiqomat qilib keladi. Mamlakat aholisining turli etnoslardan tashkil topganligi har qanday davrda, har qanday sharoitda va har qanday hukumat oldiga etnoslararo konfliktlarni kelib chiqishiga yo'l qo'ymaslik, hokimiyatda barcha etnik guruhlarning manfaatlarini kafolatlash kabi shartlarni qo'yadi. Zeroki, mamlakatda kelib chiqqadigan har qanday etnik nizo ayrim qo'shni yirik davlatlarning siyosiy manfaatlariga zid hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, etnoslararo mojarolarni oldinli olish maqsadida sobiq Afg'oniston Islom Respublikasi Konstitutsiyasining to'rtinchi moddasida davlatning milliy tarkibi va 14 ta etnik guruh tilga olinadi: "Afg'onistondagi milliy suverenitet xalqqa tegishli bo'lib, bevosita saylangan vakillar orqali amalga oshiriladi. Afg'oniston millatini Afg'oniston fuqoroligiga ega bo'lgan barcha shaxslar tashkil etadi. Afg'oniston millatiga pashtunlar, tojiklar, hazoralar, o'zbeklar, turkmanlar, baluchlar, pashoiylar, nuristoniylar, aymoqlar, arablar, qizilboshlar, gujar brahui va boshqa qabilalar kiradi. "Afg'on" atamasi afg'on xalqining har bir fuqarosiga tegishli. Afg'on xalqidan hech biri Afg'oniston fuqaroligidan mahrum emas¹. Worldometer saytidagi ma'lumotga ko'ra Afg'oniston aholisi 2024 yil holatiga ko'ra 43 mln, 372 ming, 950 nafarni tashkil etadi shundan aholining deyarli yarmi afg'on ya'ni 45 %--48 % qismi pashtunlar, 8 mln tojiklar, 4.5 mln o'zbeklar, 1.5 mln hazoralar bundan tashqari turkmanlar, qirg'izlar va boshqa millat va elatlar ham bor.

¹ Abubakar Siddique. Hostilities Grow Between Taliban And Tajikistan Amid Border Closure, Truck Seizures. (May 19, 2022). <https://www.rferl.org/a/afghanistan-taliban-tajikistanborder-truck-seizures/31858508.html>

Pashtunlashtirish siyosatining tub negizi uning qisqacha tarixiga to'xtalsak Pashtunlar – asosan Afg'oniston va Pokiston hamda Hindistonning shimoli va Eronning sharqida istiqomat qiluvchi qabilaviy xalq. Sharqiy pashtun dialyektida “pahtun” (Hindistonda “patan”) deb talaffuz qilinadi. Sharqiy Eron tillari turkumiga mansub pashtu (pashto) tilida so'zlashadi. Pashtunlar asosan sunniy musulmonlar, oz qismigina (turilar hamda orakzaylarning ayrim urug'lari) shialar hisoblanadi. Ko'chmanchi pashtunlar “kuchilar” deb ataladi. Hozirda pashtunlar Afg'onistonda davlat yaratuvchi (titul) millat sifatida tashkil etadi. adabiyotlarda “afg'on” va “pashtun” tushunchalari sinonim sifatida qo'llanadi. Pashtunlar butun Afg'oniston hududi bo'ylab keng tarqalgan. Biroq ular jips tarzda mamlakatning sharqiy, janubiy va g'arbiy viloyatlarida istiqomat qiladi. XVIII-asrning o'rtalaridan boshlab, pashtunlar Afg'onistonda muhim mavqeni egallab kelmoqda. Habibullahon Kalakoni (1929) va Burhoniddin Rabboniydan (1992-2001) tashqari Afg'onistonning barcha hukmdorlari ushbu millat vakillari hisoblanadi. Pokiston aholisining taxminan 15 % dan ortig'ini tashkil etuvchi pashtunlar mamlakatda panjobilardan keyingi ikkinchi ko'p sonli xalq hisoblanadi.

Pokistonda pashtunlar Kvettadan shimolda Sulaymon tog' tizmalari bilan Hind daryosi oralig'ida joylashgan, hususan, Balujiston, Xaybar Pahtunhva, Pashtunlashtirish siyosati– Kobul (pashtun) hukumatining davlat va jamiyat boshqaruvida pashtun ko'pchiligining mavqeyini mustahkamlash, shuningdek, mamlakatning milliy ozchilikdan iborat ma'muriy-hududi birliklariga pashtun millatiga mansub aholini ko'chirib o'tkazish, pashtu tilini ta'lim hamda davlat va jamiyatning boshqa sohalaridagi ta'sirini kuchaytirishga qaratilgan siyosati. XIX asrning 80-yillari, ya'ni amir Abdurahmon hukmronligi davri ushbu siyosatning yuqori pallasi bo'lib, u hazoralar, o'zbeklar, turkmanlar, tojiklar hamda gilzay pashtunlari orasida ko'p sonli qurbonlar evaziga amalga oshirilgan. Natijada Shimoliy afg'oniston amalda Kobul hukmronligi ostiga o'tdi. Shimolning turkiy – son jihatidan ustun bo'lgan etnik o'zbek aholisi amir hokimiyatiga dushman sifatida ko'rilgan (asosan gilzay) pashtun qabilalarini ko'chirib kyeltirish hisobiga o'z mavqeyini yo'qota bordi. Pashtunlashtirish hamda “katta o'yin” siyosati shimoliy Afg'oniston aholisining Markaziy Osiyo bilan mavjud an'anaviy siyosiy, savdo-iqtisodiy va gumanitar aloqalariga chek qo'ydi. Ijtimoiy-siyosiy hayotni pashtunlashtirish, xususan, davlat boshqaruvi va ta'lim tizimida pashtu tilini davlat tili sifatidagi mavqeyini mustahkamlashga intilish, ayniqsa, XX-asrning 30-yillarida kuchaydi. Davlat yoki siyosiy boshqaruvda pashtunlashtirish markazlashgan hokimiyat tizimini yaratishga intilishda namoyon bo'ladi².

² Mannonov A.M., Abdullayev N.A., Rashidov R.R. *Afg'oniston tarixi*, -Toshkent, 2018 yil

ASOSIY QISM

Esseyimning maqsadi Afg'onistondagi turli xil etnoslarning afg'on ijtimoiy-siyosiy hayotidagi tutgar roli va bir etnik guruhning mutlaq ustunligining mintaqaviy xavsizlikka ta'sirini ochib berishdan iborat. Maqsaddan kelib chiqqan holda, etnoslararo munosabatlarning hokimiyatda ulushi, etnoslararo munosabatlarga oid qarashlar, etnoslarning huquqiy asoslari, etnoslararo munosabatlarning siyosiy jihatlarini asoslash vazifalar sifatida belgilab olindi. Maqolada tarixiylik, tizimli-mantiqiy, kontent va qiyosiy usullardan foydalanildi. Markaziy Osiyo mintaqasi bilan chegaradosh Afg'onistonda millatlararo munosabatlar jarayonida hamjihatlikni ta'minlash nafaqat davlatning taraqqiyot sari qadam bosishida, balki mintaqada davlatlari bilan o'zaro hamkorligini yuksaltirishda hamda mintaqada xavsizlikni ta'minlashda nihoyatda zarur masala ekanligini ko'rish mumkin. Bundan tashqari, Janubiy va Markaziy Osiyodagi mintaqada davlatlaridan tashqari Afg'onistondagi millatlararo munosabatlarning bugungi holati bilan ham bog'liqdir. Zeroki, Afg'onistonda mustaqil Markaziy Osiyo davlatlarining o'zbek, tojik, turkman, qirg'iz, hazora, baluj kabi millatlari istiqomat qilishini inobatga olish zarur. Shu jihatdan Afg'onistondagi millatlararo munosabatlarda etnik nizolar va etnik guruhlar o'rtasidagi hududiy bo'linishlar mintaqada davlatlariga ta'sir etmasdan qolmaydi³. Afg'oniston pushtunlari mamlakatdagi eng katta etnik guruh sifatida mamlakat aholisining 42%-45%ini tashkil etadi. Boshqa etnik guruhlariga nisbatan son jihatdan ko'p ekanligi ularga davlat boshqaruvida katta mavqega ega bo'lish imkonini beradi. Ammo, etnoslararo totuvlik va hamjihatlikni ta'minlash demokratik davlat sharoitida davlatning ichki va tashqi siyosatini izchil va kuchli bo'lishini talab qiladi. Bundan tashqari, Qo'shma Shtatlar va G'arb davlatlarinig Afg'oniston zaminidan harbiylarini olib chiqib ketishi natijasida hokimiyat "Tolibon" harakati qo'liga o'tishi oqibatida mamlakatdagi etnoslararo munosabatlar holati keskin o'zgardi. Boshqa tomondan, tarixi, madaniyati, an'ana va urf-odati bir-biriga yaqin turli xil millat va etnos vakillari: tojiklar, hazoralar, o'zbeklar ham Afg'onistondagi yirik etnik guruhlar sifatida o'z mavqeiga ega bo'lib, davlat boshqaruvida ularning ham manfaatlarini hisobga olishlik talab etiladi⁴.

Mazkur masala Afg'oniston sobiq hukumatida (Ashraf G'ani rahbarligidagi) ma'lum ma'noda e'tiborga olingan edi. Jumladan, Ashraf G'anining birinchi vitse-prezidenti sifatida Afg'onistonlik o'zbeklardan Abdurashid Do'stum, ikkinchi vitse-prezidenti sifatida hazoralardan Sarvar Donishni tayinlangani qolaversa, ona tomondan tojik, ota tomondan pushtun millatiga mansub bo'lgan Abdulloh Abdullohning o'zaro kelishuv asosida milliy yarashish masalalari bo'yicha Oliy Kengash raisi bo'lgani ham

³ Boboqulov.I.I., "Afg'oniston lug'at-ma'lumotnoma" COMPLEX PRINT нашриёти ТОШКЕНТ – 2021

⁴ Abdurahmonov O.N. Afg'oniston pushtunlari. TDSuH, – T.: 2021. B – 11. 3.

davlat boshqaruvida turfa etnos vakillarining manfaatlari hisobga olinganidan dalolat beradi. Ammo, Afg'onistonda davlat boshqaruvi toliblarning qo'liga o'tishi natijasida boshqa etnoslarning davlat boshqaruvidagi ishtirokiga keskin ta'sir o'tkazdi. Jumladan, toliblar tomonidan e'lon qilingan vaqtinchalik hukumat tarkibining o'ttiz nafarini pushtunlar tashkil qilishi, Afg'oniston tojiklari va o'zbeklari uchun hukumatdan faqat uchta o'rin berilishi, hazoralarning esa umuman hukumat ishlaridan chetda qolishi ham yangi hukumatda pushtunlarning roli yuqori ekanligidan dalolat beradi. Hazoralarning davlat boshqaruvidan chetda qolishi esa bevosita Eron Islom Respublikasi manfaatlariga zid hisoblanadi. Bunga bir qator sabablar mavjud⁵. Xususan, "Shimoliy Alyans" bilan aloqador va g'oyalarning ehtimoliy tarafdori bo'lishi mumkin bo'lgan hazoralarni tergovsiz va hatto shariat sudisiz qatl qilinishi hamda 1998-yilda "Tolibon" harakati jangarilari Eronning Mozori Sharif shahridagi konsulligiga hujum qilishi va natijada u yerda bo'lgan Eronning sakkiz diplomati va bitta jurnalisti qatl qilinishi shuningdek, "Tolibon" jangarilari tomonidan Bomiyon viloyatida hazoralar yetakchisi Abdul Ali Mazoriyga atab qo'yilgan yodgorlikni yo'q qilinishi Tehron va "Tolibon" o'rtasidagi munosabatlarni urush yoqasiga kelib qolishiga sabab bo'ldi. Bugungi kunda toliblarning pushtunlashtirish siyosatini davom ettirayotganligi sababli hazoralarning manfaatlari e'tibordan chetda qolishi oqibatida Eron- "Tolibon" munosabatlarida keskinlik saqlanib qolmoqda. "Tolibon" harakati vakillari e'lon qilingan vaqtinchalik hukumat tarkibida Afg'oniston tojiklari uchun hukumatdan faqat uchta o'rin berilishi mamlakatdagi ikkinchi eng katta etnik guruhi hisoblanib, mamlakat aholisining 25%ini tashkil etadi. Ular asosan Afg'onistonning shimoli-janubiy viloyatlarida yashashadi va dariy hamda tojik tillarida so'zlashishadi. Afg'oniston tojiklari pushtunlar bilan siyosiy hokimiyatda boshqaruvni qo'lga olish borasida o'zaro raqobat olib borgan etnik guruh hisoblanadi. Xususan, toliblar tomonidan hokimiyatni qo'lga kiritgan dastlabki davrida (1996-2001-yillar) boshqa etnik gurhlar singari Afg'oniston tojiklariga nisbatan ham o'ta keskin munosabatda bo'ladi. Shu sababli tojiklar toliblarning asosiy raqobatchisi bo'lgan "Shimoliy Alyans"ning harbiy-siyosiy kuchlarining asosini tashkil qilgan. "Shimoliy Alyans" Afg'oniston shimoli-sharqidagi Panjshir vodiysida faoliyat olib bordi. NyuYork va Vashingtondagi 11-sentabr hujumlaridan keyin "Shimoliy Alyans" AQShning Afg'onistondagi asosiy ittifoqchisi bo'lib xizmat qilgan va 2001 yilning kuzida toliblarni mag'lub etishda muhim rol o'ynagan. Bugungi kunda "Tolibon" hokimiyatni ikkinchi marotaba egallab olganidan so'ng eksi adovat yana avj oldi. Bu safargi pashtun-tojik etnik guruhlari o'rtasidagi konflikt Dushanbe rasmiy hukumati

⁵ Abdurahmonov O.N. "Afg'oniston Islom Respublikasi Konstitutsiyasi" tarjima kitobi. –T.: 2021. – B. 5.

tomonidan toliblarning olib borayotgan sa'y-harakatlarini keskin tanqid qilinishi mojaroning ancha keskin ekanligidan dalolat beradi⁶. Afg'oniston bilan 1300 kilometrlik chegara yaqinida Rossiya boshchiligidagi Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (KXShT) a'zolari qo'shinlari bilan birgalikda harbiy mashg'ulotlar o'tkazilishidan asosiy ko'zlangan maqsad ham toliblar bilan kelib chiqishi mumkin bo'lgan ehtimoliy mojaroga tayyor turish va Afg'oniston tojiklarini qo'llab-quvvatlashidan dalolat beradi. ⁷O'z navbatida, "Tolibon" harakati vakillari ham Afg'onistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan chegarasi bo'ylab taxminan 4000 jangchini joylashtirganligi ham garchi "Tolibon" harakati rasmiylari bu harakat mintaqa barqarorligiga hissa qo'shishini ta'kidlashsa-da ikki tomonlama munosabatlarning jiddiy ekanligini ko'rsatib qo'ydi. Toliblarning Afg'onistonning shimolisharqidagi Badaxshon va Taxor viloyatlarida "Lashkar-e Mansuri" nomi bilan tanilgan xudkushterrorchilar batalyonlarini ham joylashtirgani Tojikistondagi xavotirlarni kuchaytirdi.⁸

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda Afg'oniston zaminida tinchlik va barqarorlik ta'minlanishi o'ta dolzarb ahamiyat kasb etadi. AQSh, Rossiya, Xitoy kabi yirik davlatlarning siyosiy ta'siriga tushib qolmaslik yoki mavjud ta'sir doirasidan chiqib ketishda mintaqa davlatlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, mavjud konfliktlarga barham berish, bir maqsad yo'lida yakdil qarorlar qabul qilish muhim o'rin kasb etadi. Shu sababi ham Afg'onistonda sodir bo'layotgan har qanday voqea va hodisa, toliblarning bugun va kelgusida qabul qiladigan har qanday qarori va olib boradigan faoliyati mintaqaning istiqbolini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Boshqacha aytganda, Afg'onistondagi etnik mojarolarning hal etilishi, inklyuziv

---

⁶ Barfiel, Tomas. Afghanistan's ethnic puzzle. The article of Bonn University.

<http://search.ebscohost.com.libproxy.unh.edu/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=64464655&site=ehost-live>

⁶ Примакова Е.М. Взятие Кабула и установление талибами своей власти фактически над всей территорией Афганистана добавили ещё одну порцию головных болей в круговороте проблем Ирана. <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/smogut-li-irantsy-i-talibydogovoritsya/>

hukumatni tashkil etilishi nafaqat afg'on xalqi uchun balki butun mintaqa taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abubakar Siddique. Hostilities Grow Between Taliban And Tajikistan Amid Border Closure, Truck Seizures. (May 19, 2022). <https://www.rferl.org/a/afghanistan-taliban-tajikistanborder-truck-seizures/31858508.html>
2. Abdurahmonov O.N. Afg'oniston pushtunlari. TDSHU, – T.: 2021. B – 11.
3. Abdurahmonov O.N. “Afg'oniston Islom Respublikasi Konstitutsiyasi” tarjima kitobi. –T.: 2021. – B. 5.
4. Barfiel, Tomas. Afghanistan's ethnic puzzle. The article of Bonn University. <http://search.ebscohost.com.libproxy.unh.edu/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=64464655&site=ehost-live>
5. Примакова Е.М. Взятие Кабула и установление талибами своей власти фактически над всей территорией Афганистана добавили ещё одну порцию головных болей в круговороте проблем Ирана. <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/smogut-li-irantsy-i-talibydogovoritsya>
6. Mannonov A.M., Abdullayev N.A., Rashidov R.R. Afg'oniston tarixi. – Toshkent, 2018.
7. Boboqulov.I.I., “Afg'oniston lug'at-ma'lumotnoma” COMPLEX PRINT нашриёти ТОШКЕНТ – 2021